

„Az ős haszna”
Beszélgetés Keresztury Dezsővel*

Keresztury Dezső 1904. szeptember 6-án született Zalaegerszegen. Középis-
koláit szülővárosában és a budapesti Rákócziánumban végezte. 1922-től ma-
gyar–német szakos bölcész, az Eötvös Kollégium tagja; Horváth János ta-
nítványaként doktorált (*A magyar nemzeti klasszicizmus esszéirodalma*, 1928).
Bécsben tanult (1924–25), majd a berlini Humboldt Egyetem magyar lektora
és a magyar intézet könyvtárosa volt (1928–36). Itthon az Eötvös Kollégium
tanára, később igazgatója (1936–48), a Pester Lloyd rovatvezetője (1937–43),
koalíciós kultuszminiszter lett (1945–47). Egyetemi katedrát nem kapott;
könyvtári száműzetés várt rá (MTA: 1948–50, OSZK: 1950–71). Elszigetelt-
ségét először a József Attila-díj (1968), aztán számos kitüntetés oldja: Her-
der-díj (1976), Grillparzer-gyűrü (1979), Állami-díj (1978), Akadémiai Arany-
érem (1989). Társadalmi és tudományos funkciói közül csak néhány
fontosabbat említünk: Babits mellett tagja volt a Baumgarten-kuratóriumnak,
majd a Babits-hagyaték, a Déry-jutalom kurátora, a Magyar Irodalom-
történeti Társaság elnöke (1985–90), a Goethe Társaság magyar tagozatának
elnöke, a bécsi Nemzetközi Lenau Társaság magyar alelnöke. 1948-ban és
1973-ban levelezőtag, 1982-től akadémikus. Kis Arany-könyvtől (1937) nagy
Arany-monográfiájáig (1990) mintegy harminc könyve jelent meg. 80. szü-
letésnapjára készült – erősen válogatott – bibliográfiája 354 tételt tartalmaz,
a 90. évfordulóra készülő teljesebb jóval gazdagabbnak ígérkezik.

*

– Németh G. Bélának adott televíziós interjújában, még 1975-ben, Ön azt mon-
dja: „dunántúli vagyok, de voltaképpen három szülőföldem van.” Mit jelent ez a
hármasság?

– Első szülőföldem Zalaegerszeg. Ott jöttem a világra. Ez akkor egy kis
poros mezőváros volt. Én megtartottam ehhez a városhoz hűségemet, mert
nagyon sok mindent köszönhetek neki. A második: lelkem szülőföldje, a

* Ez a beszélgetés még 1993 decemberében készült, az Akadémiai Almanach *Tudósportrék*-
sorozatának szerkesztője rendelte tőlem. Érdemi választ azóta sem kaptam a kéziratra. A teljes
szöveg először a veszprémi Új Horizontban jelent meg. (K. S. I.)

Balaton-vidék. A harmadik az Eötvös Collegium nevelő közössége; könyvtárában egyetemi hallgatónaként szabadon csavarogtam, beszélgettem tanáiraival.

– *A harmadik szülőföld tehát az irodalom, a tudomány hazéja? A „Haza a magasban” – ahogy Illyés meghatározta a költő szülőföldjét –: a költészetet?*

– Igen, ilyen költészet-szülőföldem, ilyen „magas hazám” nekem is van: Berzsenyi és Vörösmarty vagy korábról a zalai Zrínyi. S mindvégig Arany. Mind a négy a latinos kultúrán nevelődött. Hozzájuk számít a világirodalom, főként az univerzális Goethe és Shakespeare.

– *Professzor úr meghatározó Berzsenyi-élményéről egyik legemlékezetesebb íróarcképe, egy soproni konferencián 1960-ban felolvasott előadása tanúskodik. Mi, akkori fiatalok, akiket Szauder József mutatott be Önnek, ámulva hallgattuk, ahogy megidézte a „kissé tituszosan fésült, tömötten húsos arcú, erélyesen fénylő szemű, tömött bajszú, vérbő ajkú, széles vállú, korpulens termetű” Berzsenyi Dánielt.*

– Ha kaphattatok tőlem valamit akkor, harminchárom évvel később visszaadtatok azt Zrínyi-tragédiám, a *Nehéz méltóság* újbóli megjelentetésével. Utószava még azt is megfejt: a zalai Zrínyi-hagyomány szerint halálra kényszerült Zrínyi Miklós alakján áttűnik az édesapámé, aki az első világháború esztendeiben vállára vette s viselte az egerszegi polgármesterség „nehéz méltóság”-át.

– *Összeroppauásáig, amikor is revolvert emelt homlokáához.*

– Nehéz emlékem ez. Versben, aztán emlékirataimnak 1993-ban megjelent első kötete *Szülőföldeim* című ciklusában is viaskodom az 1918 csatáros, nyirkos, őszi napján történt családi tragédiával.

– *Zala és az Eötvös Collegium után Önt Berlin egyeteme várta – mint a magyar végekről Bessenyeieket, a testőrírókat egykor a bécsi Burg. Két bécsi éve után már jól tudta a nyelvet, német tudományos műhelyekbe, exkluzív berlini társaságokba volt bejáratos; sportos, délceg, tehetséges, elragadó fiatalember: „testőr”. Nem jutott-e eszébe, hogy kint marad, hogy világpolgár lesz? – Desiderius von Keresztury, mint Farkas Gyulából Julius von Farkas?*

– Három szülőföldem is volt. Hogyan is engedhetek volna azok hazát s szívet cserélnem? Berlinben én „mandátumot” vállaltam (Arany szerette így fogalmazni a rá mért közösségi feladatokat): a magyar nyelv és irodalom német földön való megismertetését és terjesztését. Az egyetemen magyar lektorként is igyekeztem gyarapítani a magyar iránt érdeklődő hallgatók számát, miközben kolostori aszkézissel katalogizáltam a Gragger Róbert alapította berlini Magyar Intézet könyvtári köteteinek ezreit. Úgynevezett „magyarságtudományból” Berlinben formáltuk egyetemesebb „hungarológiává” a Magyarországgal foglalkozó tudományosságot. (A konzekvenciák gyakor-

latias levonója majd egykori kollégiumi tanítványom, Klaniczay Tibor lesz a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság megalakításával.)

– Az Ön Berlinbe kerülése előtt bukkant fel német földön az Ómagyar Mária-siralom kódexe, ami aztán Leuvenből 60 évvel később jutott vissza Magyarországra. Professzor úr ekkor, 1982-ben jelentette meg Szalay Lajos rajzaival – szaporítván ezzel képekonyveinek, albumainak, irodalmunk, könyvtár- és zenetörténetünk tárgyi emlékeit számon tartó népszerű kiadványainak sorát. Hogyan jutottak eszébe az ilyesféle képekonyvek?

– Ilyesmikre Berlinben kezdtem gondolni. Tanítványaimban jobban megragadt a nyelv, ha a szavakat képekkel együtt látták. A világhírű Berlitz-módszer fontos fogása, hogy „mutogatva” tanít. Ezt a módszert én úgy alkalmaztam, hogy a könyvtár idevágó anyagát is bemutattam. A nyelvtanítás így kitágult a művelődéstörténet felé: a nyelv az élet tükré, kifejezője, sok ilyen képekonyvet láttam, ismertem hasznukat. De más hiányt is éreztem. Itthon az ötvenes években kezdett minden elbizonytalanodni, csak arról mert szót ejteni a szakma, ami „ki volt értékelve”. Ti. a marxizmus értékrendje szerint. Ilyen tankönyv, összefoglalás nem volt. Legjobb megoldásnak látszott: beszéljenek a képek, a kísérőszöveg a legfontosabb, semleges, tárgyi tudnivalókat közölje. Az én képekonyveim a hiányzó összefoglalásokat pótolták. (Irodalmunk ideológiailag is megbízható történetét, a sokkötetes „nagy zöldet” – a „spenótot” vagy a „Sőtért” – csak jóval később adta ki az Irodalomtudományi Intézet.) De hiányt pótoltak azok a kiállítások is – az első a Zrínyi volt, ami Keszthelyre is lekerült 1964-ben –, amelyeket a nagyra fejlődő Petőfi Irodalmi Múzeum és a Széchényi Könyvtár közös égisze alatt rendeztük. Ennek módszertanát is ki kellett dolgoznunk. Szép munka volt, s hasznos is, mert föl kellett tárnom sok nagy írónk hagyatékát: ezeket megszereztük a Széchényi Könyvtár (a mai Nemzeti Könyvtár) különgyűjteményei és „tárai” számára.

Ezek a munkáim a nem nekem való miniszterség terhéől megszabadító boldog könyvtári „száműzetés” termékei voltak. A Batsányi-kritikai kiadásal együtt (a közreműködő itt is egyik kedves tanítványom: Tarnai Andor).

– Miért nem volt Önnek való a miniszterség?

– Mert én nem politikus voltam, hanem szakember. Több szakmáé is, mondhatnám, de sokoldalúságom nem terjedt ki a politikacsinálás mesterségére.

– Amihez Ön hozzányúl, az feltámad, lett légyen szó a háborús törmelékből kimentett Wathay-énekeskönyvről, a hiszteroid Török Sophie és a beteg lelkű Ildikó („özvegy és leánya”) bűdös, szörnyeteg macskái alól kirángatott Babits-kéziratokról,

megrabolt kúriák szétszórt bútordarabjairól vagy a Voinovich Géza kezén amatőr színvonatra süllyedt Arany-kritikai kiadás továbbviteléről.

– Maradjunk csak Arany Jánosnál. A kritikai kiadás vékonyuló fonalát első feleségemmel és az akkortájt méltó feladat nélkül tanárkodó fiatal Németh G. Bélával sodortuk erősebbre (ő természetesen szintén az Eötvös Collegium neveltje volt), s parancsolóan felmerült bennem a magam Arany-kutatásainak folytatása is. Szóba hoztad a *Mindvégig* szintézisét. A költő verséből vett címadás az én 1937 és 1990 közötti folytonos Arany-kutatásaimnak programja is: „S ne hidd, hogy a lantnak / Ereje meglankadt: / Csak hangköre más [...] / Tárgy künn, s tenmagadban – / És érzem, az van, / Míg dobban a szív.” Arany más-más „hangköreit” feltárni a magam szintén alakuló-változó hangköreivel: erre éreztem „mandátumot”. Én nagyon szeretem Arany Jánost, az életem olyan része, mint mindennapjaim. Élmény: „véremmé tanultam”, ahogy ő szokta az ilyesmiről írni. Pedig Arannyal későn találkoztam, Horváth János hatása alatt. Későn még költőként is – hogy Tandori telitalálat-tanúságtételét segítségül hívjam: a költő Keresztury „nem Arany János követője; hála Istennek Berzsenyi Dánielé”. De a Nyugat-mozgalom Arany-felfogása is közelített hozzá. A modern magyar líra ősei az *Őszikék* versei. Babits, Kosztolányi és a Nyugatban föllépő új nemzedék lírai magatartásának, kifejezésformáinak nagy része elképzelhetetlen azok nélkül a kezdeményezések nélkül, amelyek az *Őszikék*ben jelentkeztek. Számunkra, az én egész nemzedékemre, pontosabban Szerb Antalra és még néhányunkra érvényes felismerés: nekünk az *Őszikék* egy magyar Goethe öregkori nagy lírájának élő emlékei.

Arany sokkal problematikusabb, összetettebb jelenség, nehezebb falat, mint első pillanatra látszik. Ezért vágtam bele, hogy többször is nekiinduljak ennek az erdőnek. Ebben egykori tanítványaim is nagy segítségemre voltak. (Még ti is, akiket már nem taníthattam, illetve a ti tanítványaitok, hiszen a kritikai kiadás tíz éve újból elárvult ügyét ti vittétek tovább, 1993-ban a „Tisztelt Írótlárs!”-sal, igazolva Németh G. Béla sejtéseit az Arany-folyóiratokban lappangó kisebb kötetnyi Arany-glossza létezéséről.) Amikor az 1876-ig tartó Arany-pályaszakasz leírása elkészült, fellélegeztem, de aztán kiderült, hogy a világ egyik legvéresebb története játszódik le itt, a látszólag teljesen nyugodt felszín alatt. Megírni hitelesen, szinte eseménytelen hadjáratként azt a félelmetes drámát, ami egy óriási szellem világában lejátszódott: ez igazán nehéz, véres feladat, életem legnehezebb vállalkozása volt.

– *Irodalmunknak egy másik óriási szelleméhez, Babitshoz is közel került. Szinte családtag volt a Reviczky utcában és az esztergomi Előhegyen. A kapcsolatukat reprezentáló dokumentumkötet (Téglás János és nyomdászati szakközépiskolás nő-*

vendégeinek kiadása, 1988) és az a fontos interjú, amit 1984-ben Albert Zsuzsa és a kecskeméti Forrás csalogatott ki Önből, ennek a kölcsönös becsülésnek és közelségnek a legmeglepőbb részleteivel szolgál. Professzor úr még látta, hogy Babits hencsere fölött Arany arcképe függött; ismeri a fogadott lány, Illdikó fogadásának titkát; tudja (mert elősegítette), hogyan került bele Babits Szekfű Gyula „Mi a magyar?”-jába; megtapasztalhatta Török Sophie izgatott, hisztériás természetét; tanúsíthatja, hogy nem a feleség, hanem főként a minisztérium cenzúrázta a Baumgarten-kuratórium döntéseit. És Ön Babits bolygóinak is legjobb csillagásza: elmondhatja, hogy Szabó Lőrinc „politikai analfabéta” volt, hogy a Nárcisz-Németh László, a másik lázadó miként jelentette be igényét a prófétaságra; hogy a beteg Babits méltósággal és hőiesen halt meg; a torokgyík másik áldozata, Kosztolányi ellenben olyan volt, mint egy Niobe: zokogott, sírt...

– Tőlem Ady és Babits agyonolvasott kötetait a Rákócziánium egyik konzervatív tanára elkobozta; ifjúkoromtól rajtuk nőtettem fel. Babitsnak köszönhetem azt is, hogy az öreg Aranyra és modernségére kezdtem figyelni. Babits összes verseit Berlinbe is magammal vittem, s már 1929-ben, amikor fantasztikus sikerű előadást tartott az egyetemen, a Magyar Intézet vendégként, ottani adjutánsa voltam. Akkor volt nagy sláger Németországban a *Dreigroschenoper*. Ezt is megnéztük, tetszett Babitséknak. Nagyobb német tanulmányt is közöltem Babits költészetéről az *Ungarische Jahrbücher*ben (kedves levéllel köszönte meg); itthon a Pester Lloydban adtam ki németül, szinte a magyar közlésekkel egyszerre, sok írását. Legnagyobb Babits-kalandom azonban a rozsdaszínű Magyar Klasszikusok két Babits-kötete elé írt előszavam volt, az ötvenes években, amikor Babits körül jegesre fagyott a némaság. Miután az irodalompolitika hivatalos irodalomtörténetzei elolvasták fél évig érlelt dolgozatomat, volt aki attól féltett, elvisz a politikai rendőrség. Szegény Szauder Józsa (mondanom sem kell: szintén kollégista tanítványom) nem győzött közvetíteni, kutyagolni a könyvsorozat szerkesztőbizottsága és Semmelweis utcai lakásom között. Ő hozta meg a hírt: Waldapfel József kolléga ellenvéleményt nyújtott be Babits-felfogásom ellen; átírást kívánt. Vissza akartam vonni a tanulmányt, Aztán mégis megjelent, a marxista különvéleménnyel. Elhatárolódnai attól, akit megbízunk egy feladattal: azt hiszem, párját ritkító eset a magyar könyvkiadás történetében.

– Volt inkvizíciós tárgyalás is?

– A kiadói főigazgatóság összehívta dolgozóim ügyében a szerkesztőbizottságot. Ott mondatott ki a verdikt: elhatárolódnai! Én jelen voltam. Prof. dr. Waldapfel akadémikus, tanszékvezető-intézetigazgató hiányzott; Szabolcsinak kellett vállalnia a különvélemény megfogalmazását.

– Két tanulmánykezdő Keresztury-mondatot idézek: „Mióta eszemet tudom, foglalkozom Arannyal”; „Babits Mihály körül az elmúlt évtizedben jegesre fagyott a némaság.” Ez nem a nehéz járású katedratudomány hangja. Ezzel a személyességgel és ezzel a megjelenítő erővel az esszét írják. Az Ön mestere, a Vörösmarty Zalánjáról értekező Horváth János, irodalomtörténet-írásunk legnagyobb stilsztája mert így intonálni: „Költői egyéniségében mindenekelőtt valami bús pompa, valami borulatos ragyogvány komplex jelensége, s az ihlet nagyarányú felajzottsága, állandó ódai energiája ragadja meg figyelmünket.” És a másik mester, Babits Mihály is így kezdte esszéjét, amikor a világirodalomban alig jelenlévő Magyar irodalom karakterét ragadta meg: „E tanulmányban literatúránkat világirodalmi szemekkel akarjuk vizsgálni. Nehéz feladat. Ezt a mi kis sötét fülkénket az emberi szellem nagy palotájában vendégek nem járják, Baedekerek alig említik.” – Beszéljünk hát az esszéről.

– Említetted már, hogy doktori értekezésemet *A magyar nemzeti klasszicizmus esszéirodalmáról* írtam. Hozzáteszem: az én nemzedékeket, a Nyugat úgynevezett második nemzedékét esszéíró nemzedéknek is szokták nevezni. Az esszé nekünk Szerb Antaltól Cs. Szabóig, Illyésig – ahogy Németh megfogalmazta – a nyilvános tanulásnak, az én esetemben még külön a megfogalmazott dolgok személyes hitelének a műfaja volt. Az esszé azért vonzott engem olyan nagyon, mert abban nem lehetett másokból puskázni: ott személyesen át kellett élni valamit, hogy arról hitelesen tudjak beszélni. Voltaképpen minden munkám, még a kritikái kiadások sajtó alá rendezése is, valami nagyon személyes kapcsolódást és hitelességet jelent.

– Horváth János idézet: „borulatos ragyogványa” és az Ön „nehéz méltósága” egyaránt Vörösmartyból való; az egyik esszébe, a másik drámába emelt intarzia. De van Keresztury-vers is, ami bekebelezi a „ragyogványt”, címe: „A Badacsony lábánál.” Ebben olvasom: „Szülőfölded: derűs tündérragyogvány.” – Költészete is esszé jellegű, vagy szuverén líra?

– A vers: nem esszé. Annál sokkal sűrűbb koncentrátum. De miért hiányozna építőelemei közül a tanultság, az ismeretanyag? Verseimről szólva Rónay György „mediterrán zamat”-ról, „reformkorian magyar emberség”-ről beszél. Tudós kollégám, a klasszika-filológus Borzsák István a *Dunántúli hexameterekből* „áradó latinságot” emeli ki; szerinte ezek a versek „szinte latin poeta doctus élményei, látomásai, álmái”. A poeta doctust elfogadom; ennyiben esszéisztikus költő vagyok. Illyés is azt mondja költőelődöket megidéző versportréimról: „Műveltségünk és igényünk tanúi.” Az esszé: kísérlet, „nyilvános tanulás”. De az az érzésem, hogy az ember legpontosabban versben fogalmaz. Jó versben nem lehet felesleges szavakat mondani. A vers mindazonáltal főként úgynevezett „polihisztorságom”, minden iránti mohó birtokbavétel-vágyam terméke. (Engem mindig érdekelt a természet-

tudomány is, és még akvarellfestéssel is foglalkoztam.) Ha a belső kényszer versre bír, verset írok; ha esszére, esszét. „Tárgy künn, s tenmagadban” – mikor mit kíván a *künn* s a *benn*. Én mindig azon voltam, hogy az épenséggel rám bízott vagy bensőmből vezérelt feladatnak tőlem telhetően eleget tegyek. „Így lettem” – hogy némi önérzet-túltengéssel megint Arany idézzem – én is „töredék”. Fejezzük is be a megtisztelő faggatózást Az *ős haszna* című vers idézésével. Az „*ős*” én vagyok, az „*új erdő*” ti vagytok, akikre bizalommal tekintek:

Az új erdő új, de olyan lesz,
mint a régi; lehet, magasabb lesz,
lehet, hogy csenevészebb;
bizalommal nézd az egészet.

Csak tedd, amíg tudod, a dolgod,
töredékeidet bár behordod,
ne kérdezd, hetven évéd
ugyan hová és kié lett?

– „Ne kérdezd hetven évéd”? – Kérdenem kell immár a kilencvenet! Betölti az új esztendőben, 1994. szeptember 6. napján. Kívánok hozzá egészséget, jó kedélyt, erőt, töretlen munkakedvet.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

Borral és virággal (1989)